

AZ ÉLŐ TISZA ISTVÁN

ÜNNEPI BESZÉD
A TISZA ISTVÁN TÁRSASKÖR TISZA-SERLEGVACSORÁJÁN
1937. ÁPRILIS 22-ÉN

ÍRTA

KORNIS GYULA

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

1937

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

AZ ÉLŐ TISZA ISTVÁN.

Gróf Tisza István alakja a lefolyt majdnem két évtized alatt minden pártpolitika fölé emelkedett: gazdag és egyetemes erőforrás a nemzet számára. Életében a nemzet jó nagy része nem értette: martirhalált kellett halnia, hogy megértse. Keservesen kellett többször is csalódnia a magyarság politikai érettségében és ösztönében. Hiába próbálta a nemzetet minden erejével felvilágosítani: a nemzet a valóságos politikai erőhálózatra nem is hederítve, délibábok után futott, a hideg ész politikája helyett a hevülő szív politikáját üzte, az önérdek józan belátása helyett az elvakult politikai hiúságtól s ennek üres jelszavaitól engedte magát kergetni, energiagyűjtő és építő politika helyett a terméketlen sérelmi politika uralkodott lelkén.

Így Tiszának az egész nemzet lelkét átható politikai sikerei nem voltak. Nem maradtak utána nagyszabású alkotások, pedig lelke ezekre vágyott. Az a keserves küzdelem, hogy az építő és nemzet-erősítő munka politikai előfeltételeit megteremtse, kötötte le titáni erejét. Tragikus hős: életében és halálában a görög sorstragédiák ananke-jának komor fekete felhője lebegett mindig fölötte. Testét a gyűlölet megölte, de lelke csakhamar föltámadt, itt él közöttünk, mint ma már az egész nemzetnek világító politikai Géniusza.

Életében nemzetét égő fajszeretettel szolgálta; halottaiban jellemének és példájának sugalmazó erejével és politikai tanításainak ma is érvényes bölcsességével szolgálja. Valóban illik rá Bacon szava: the servant of posterity. Kemény jelleme olyan erények ötvözete volt, amilyenek az elvek szilárd kitűzése, a mélységes és megalkuvást nem ismerő meggyőződés, a rettenthetetlen bátorság, az öntudatos heroizmus, a közvetlen őszinteség, az elvekért való egyenes szembezállás, amelyek kortársaiból hiányoztak s amelyekkel mintegy maga ellen provokálta őket. Ma ezek a jellemvonások történeti formájukban politikai embereszménnyé szilárdultak s Tiszát a mai nemzedék előtt nagy nemzetnevelővé avatják. A tettek tüzeiben kiforrott eszmeivel a nemzetnek ma klasszikus oktatója is. Politikai tanításai

nem doktriner, elméletileg kicsiszolt gondolatok, hanem a gyakorlati államférfinak, a cselekvés emberének bölcsességéből és intuíciójából fakadó eszmék, amelyeknek érvényét az! idők változása alig érinti. Ezeket a tanításokat óhajtom a nemzet mostani történeti helyzete szempontjából szemügyre venni: *milyen tanácsokat ad ma a trianoni magyarságnak Tisza szelleme?* Mert sokban veszedelmesen hasonlít a mai politikai-társadalmi helyzetünk Tisza korának fináléjához: *eadem sed aliter*. Az 1918. október végi földindulás nagyrészt a jól szervezett, titkos földalatti aknamunkának eredménye volt, amelyben vállvetve vettek részt – tervszerű öntudatossággal, vagy naiv tudatlansággal – magukat népbarátnak hívő, még inkább annak kikiáltó főurak, idegen eszmeárammal itatott és lázított munkások, jelszavaknak könnyen hívő, tapasztalatlan ifjak, a politikai élet doktriner eunuchjai, a radikalizmust önérdékből kiaknázó desperadók s a megszaladt elméjű alkalmi politikai gondolkodók. S ma? Titkon és nyíltan a társadalomnak hasonlóképp tarkán vegyített rétegei lelkesednek vadidegen eszmékért s a nyomort kiaknázva, törnek az érvényesülés felé. A hatalom náluk pusztán öncél s nem eszköz a nemzet szolgálatában. Ezekkel a felforgató törekvésekkel szemben a ma magyar államférfiától Tisza példája *rettenthetetlen akaraterőt* követel: politikai eszmények megvalósítására állhatatosan minden akadállyal szembeszállva kell törekednie. Ha a magyar államférfi ma államépítő hivatást érez magában, akkor, mint Tisza Istvánnak, feltétlen köteleességtudata és bátorsága legyen. Mi gyalgló politikusok a Tisza politikai lelki modelljén tanuljuk meg, hogy a politikai lélekben a primátus az akaraté. Erről a vasöklű, kemény emberről mondja a magyarsággal éppen nem rokonszenvező Czernin, hogy «a világháború korszakában a Monarchia leghatalmasabb egyénisége gróf Tisza István volt». S mi tette ezt lehetővé? Elsősorban gigászi akarata és megfélemlíthetetlen bátorsága. A félelem szó nem volt meg a szótárában. Ez előtt a fenséges római jellem előtt «a gyávaság a legundokabb bűn» volt. Nem a szép szavak retorikájának, hanem a férfias tettek dinamikájának embere volt. Mindenki, barát és ellenfél egyaránt tudta, mit gondol, mi a meggyőződése, amelynek akaratával érvényt is fog szerezni. A politikai öszvér lélek kétértelmű, ingadozó s zavart keltő politikai kijelentéseit, a gyávaság e virágait, szíve mélyéből gyűlölte. Gondolkozásának útja épp úgy egyenes volt, mint végrehajtó akaratának útvonala. S mi okozta azt, hogy a vezetéstől való félreállítása után az ország a lejtőn oly gyorsan lefelé csúszott a mélységbe, ahol szétmárcangolva, a szomszédok könnyű zsákmánya lett? Az akarat energiájának hiánya, a botor gyávaság, a

fejlesztett megrettenés, a Kelet szellemi pestisével való szembezállásra képtelen tehetetlenség. A habozó, folytonos kompromiszumra hajló vezetés «vértelen forradalomra» vezetett ugyan, de ez a forradalmak belső logikája szerint a véres kommunizmus fertőjébe taszította a nemzetet.

Mi a tanulás ma ebből? Nem elvont elmejárású, kontemplatív, a feltételeken hosszasan töprengő hamleti típusú államférfiakra van az országnak szüksége, nem politikai vegetáriánusokra, akikből az* erő hiányzik, mert az akarat gyengén táplálja őket, hanem aktív, tetterős emberekre, akik az ösztönszerű józan ész alapján villámszerűen a legrövidebb és leggyorsabb utat választják a cselekvésre. A cselekvő ember ütése többet ér, mint a magát agyongondolkodó államférfi következtetései logikai díszlépése.

Az igazi államférfi lelki lényege az akarat és cselekvés. Tisza Istvánban megvolt az akarat-genie két jegye: a bátorság, mely nem riad vissza semmiféle tárgyi vagy személyi akadálytól ; másrészt a léleknek egy pontra való teljes koncentrációja: sem jobbra, sem balra nem nézve, minden tehetségét, egész valóját politikai akarata tárgyára szegezte. Kitarotán csak egy-egy alap gondolatot, amelyet a nemzet legjelentősebb közérdekének tartott, iparkodott megvalósítani, amilyen az obstrukció letörése, a parlamenti rend helyreállítása, a Monarchia véderejének növelése, a háború sikeres vezetése és befejezése. Akaratának ebből a teljes belső összpontosításából érthető pályafutásának páratlanul egységes biodicaeája.

Ezt a bátor és szívós akaratot mélységes *erkölcsi érzés* táplálta: nem egyéni magánérdek, hanem maradék nélkül a nemzet közérdekének önzetlen, odaadó szolgálata *usque ad mortem*. A mai politikai nemzedék tőle tanulhatja meg legjobban, hogy a politika nem nyegle úri foglalkozás, nem a fölemelkedés könnyű útja, nem az intrikák alattomos vakondoktúrása, hanem megrázó benső élmény, komoly szent ügy, örökös fájdalom és szenvedés a közösség sorsán, állandó kínzó fejtörés ennek javításán. Az ő példáján eszmélhetünk rá a leghatékonyabban, hogy a politika nem lehet a hiúság vására, a népszerűség-hajhászás hízelgő agórája, hanem a nemzetnek példátadó szigorú erkölcsi felfogás nyilvános gyakorlótere, egyedül a nemzet közérdekét néző komoly elszántság és erő, a kemény közszolgálat és idegölő küzdelem fóruma.

Tisza István politikájának legfőbb rugója a nemzet jövő sorsáért való aggodalom volt. Amikor a milléniumi magyar oly büszkén nézett vissza a nemzeti múlt ezeréves epopéájára s keblét regényes nagyralátó nacionalizmus s harmincmillió magyarról

ábrándozó verőfényes optimizmus feszítette, akkor Tiszának lelkét a jövőendő sötétben borongó víziója töltötte el. A volgamenti lovas utódja ezer esztendő múltán is a turulmadárra szegezte szemét, amely a Kárpátok bércem komoran vijjogta fülébe: eddig tart a magyarok országa, de nem eddig tart a magyarok népe! A magyar nemzet faji határai nem esnek össze a magyar állam határaival! A magyar nemzeti állam még nem kész, most kell sürgősen elkészülnie, míg nem késői Tisza István élénken és állandóan hallotta a veszedelemnek távolból hangzó történeti moráját akkor, amikor szavára nem hallgató honfitársai viszonylag könnyű lélekkel bíztak a jövőben, sőt színes-fényes álmokat szöttek a magyar imperializmusról. Tisza István látta, hogy a nemzet nagy alkotmányjogi hallucináció áldozata, amely örökösen obstruálja a hatalmi erők rideg valóságát: a közjogi küzdelem háttérbe szorítja a legéletbevágóbb, a magyarság életerejét fokozni hivatott gazdasági, társadalmi és művelődési kérdéseket. A politika nem volt egyéb, mint az ország közjogi helyzetével való foglalkozás ; ilyen értelemben agyonpolitizáltuk magunkat. Mélyebb és tartalmasabb nemzeti gondolkodás helyett a formai jogi észjárásé volt mindenütt *a verbum régens*. Államunk függetlenségének külső formai attribútumai után futottunk hangos szóval, mint gyermek a szivárvány után: címer- és zászlókérdés, vezényleti nyelv és külön vámterület meg jegybank szemünkben teljesen kimerítette a modern államiság fogalmi körét s mellettük jelentéktelenné törpült a föld-birtokreform, a népegészségügy és a népműveltség, a munkáskérdés és a szocializmus, az elbukó középosztály és a paraszt védelem, a rögtűró magyarnak problémája. Az állam, a külső hatalmi mechanizmus, hasonlíthatatlanul fontosabb lett, mint ennek belső lényege és lelki-sége: a nemzet. Ennek minden erejét elszívta a közjogi küzdelem és pártöldöklés. A kiegyezést követő békés félszázad, melyet a történet a belső erőgyűjtésre és szervezkedésre a nemzetnek megengedett, politikailag túlnyomóan abban pergett le, hogy a 48-asok és a 67-esek egymás torkába haraptak.

1918 vége oly mély és széles árkot vont történetünkbe, hogy minden, ami túl van rajta, most szükségképpen közömbössé szürkült, ami pedig tőle innen van, merőben új politikai alkalmazkodást követel. Egész politikai műveltségünk, ennek elméleti kategóriái és gyakorlati módszerei, érzelemhajtotta céljai és alkalmazott eszközei mind a régi dualisztikus rendszerre voltak berendezve. Akkor egy hatalmas Monarchia dinasztiájával állottunk örökös küzdelemben: most egyszerre három, a saját húsunkból megnövesztett nemzet gyűrűje vesz körül, melyet nagy szövetségeseiknek még szélesebb

világgyűrűje támogat. Új világhelyzetben új ország lettünk, amelynek politikája új módszert, új stílust, új horizontot követel.

Vannak azonban egyetemes politikai sarkigazságok, amelyek a magyar államnak minden időbeli változástól független, mintegy történetfölötti struktúrájára érvényesek. A nemzet öfenntartási és önkifejtési ösztönének ragaszkodnia kell bizonyos elvekhez, amelyeknek megsértése romlását idézi elő. Tisza nagy mestere volt ezen elvek plasztikus megformulzásának, egyben meggyőződéstől áthatott végrehajtásának is.

Így Tisza István egyik legerőteljesebb védelmezője volt *a magyar történeti alkotmánynak*, amely az állampolgároknak az államhatalom gyakorlásában, vagyis a törvényhozásban és kormányzatban részt biztosít s az államhatalom mindenhatóságával szemben megvédi őket. Milyen erélyesen oktatta ki Körbert, az osztrák miniszterelnököt, ezt az «előkelő idegent» a magyar alkotmányjogból, amikor ez beleártotta magát. Czernin írja, hogy célzásokat tett Tisza előtt arra, hogy a trialisztikus új alkotmánytervezetért lelkesedő Ferenc Ferdinánd trónörökös abban a hitben él, hogy Tisza küzdeni fog ellene ; ő vállalkozik a megnyugtató üzenet átadására. Tisza azonnal felelt: «Erre nem hatalmazhatom fel önt. Én kész vagyok akár a királyom ellen is küzdeni, ha az alkotmányt bántja». Az alkotmány Tisza szemében a király fölött is állt. Nem kellett neki semmi olyan államkonstrukció, sem trializmus, sem Naumann Mitteleuropája, amely a magyar alkotmány történeti épségét érintette volna.

A magyar alkotmány sarkalatos biztosítója a nemzet politikailag jogosult tagjainak részvétele a törvényhozásban és a kormányzásban, vagyis az országgyűlés, *a parlamenti rendszer*. Amikor Tisza huszonöt éves korában átlépte a képviselőház küszöbét, már akkor erős meggyőződése volt, hogy a nemzet önállósága és saját szerű történeti léte a parlamenti kormányzaton nyugszik: a nemzet sorsa ennek működésétől függ, a magyarságra nézve életfeltétel a parlament helyes működése, az alkotmányos élet folytonossága és méltósága. Ezért egész életének egyik főtevékenysége a parlamenti anarchia ellen való küzdelem. Világosan látta kezdettől fogva azt a szakadékot, amelybe a rendszeresen obstruáló ellenzék a magyar parlamentarizmust dönti. Világosan látta, hogy az obstrukció csödbe juttatja a magyar alkotmányt, a saját tehetetlenségünk és szenvedélyünk okozta anarchia fogja elpusztítani a magyar alkotmányt épületét. Meg akarta védeni a képviselőház rendjét, méltóságát és munkaképességét s ezzel a nemzet jövőjét. A parlamentet erősíteni akarta, hogy a magyarságot erősítse, ennek akarata ellenére is, mert tudta, hogy a magyar

parlament gyengesége és munkaképtelensége csak előmozdítja a Monarchia federatív állammá való átalakítására irányuló szláv törekvést, amely a magyar állam önállóságát és történeti épségét fenyegette.

A nemzet jogait védelmező alkotmány megszüntetését abban az időben fejedelmi önkényuralomnak, bécsi abszolutizmusnak mondtuk ma ugyanazt diktatúrának nevezzük. Bár az utóbbinak ma többnyire nacionalista előjele van, formai lényege ugyanaz, mint az abszolutizmusé: a közszabadságok hiánya, a parlamenti rendszerrel szemben egyetlen, önkényesen uralkodó akaratnak mindenhatósága. A magyar alkotmány történeti fejlődése értelmében Tisza István szelleme éppúgy int bennünket a ma divatos diktatúra-ideológia ellen, amely hozzánk átültetve, politikai primitivizmussá silányul, mint ahogy életében aggodalommal kísérte egy új abszolutizmus tervezetét. Ha valaki, ő jól látta a parlamenti rendszer kinövéseit is, de azért esze ágában sem volt rögtön *általában* a parlamenti rendszer csődjét hánytorgatni s az országgyűlés alkotmányellenes megszüntetését célba venni. Helyesen felállított problémája ez volt: hogyan egyeztethető össze a parlament s az állam alkotmányos rendje a nercet kárát okozó sok szabadság rendbontó elemeivel? Hogyan biztosítható a parlament helyes működésének és a szabadságjogoknak egyensúlya?

Ennek a problémának kérdőjele, ha kiegyenesíteni próbáljuk, a *választójog* kérdésébe görbül vissza, amely Tisza javaerejét éppúgy lekötötte, mint ahogy a mai trianoni magyar politikáét. A választói jog több, mint egy emberöltő óta örökösen időszerű politikai sarkkérdésünk: hogyan alakuljon ki a nemzeti közakaratot képviselő parlament?

Tisza konzervatív és óvatos volt e kérdésben, mert remegett attól, hogy a nemzet politikai érzülete túlságosan fogékony a jel-szavak iránt, szenvedélyesen könnyenhívó s ebből a népkegyert hághászó politikai vadorzók kiadós hasznót húznak. Félt attól, hogy az általános szavazati jog következtében a művelt eleinek politikai befolyása elhalványodik, a nemzeti intelligencia a politikai térről leszorul, a nemzet politikai akcióképessége megzsibbad. Végül sötét árnyként nehezedett Magyarország aggódó fiára a magyar nemzeti szupremaciának a nagy nemzetiségi tömegektől való fenyegetése, az égszemes magyar nemzeti állam fenntartásának általános szavazati jog esetére mind nagyobb nehézsége a nemzetiségi federatív tervekkel szemben. Szemet szúrt neki, hogy a magyar nemzeti állam valamennyi ellensége oly hévvel követeli s kárörömmel lesi az általános választói jogot: ebben látja azt a biztosan ölü mérget, amellyel a

magyar nemzeti állam elpusztítható. Remegett arra a gondolatra, hogy a radikális választói jog alapján összejött képviselőház ádáz karaktere lesz a legkíméletlenebb nemzetiségi és osztályharcoknak. Az volt a meggyőződése, hogy minden hibás lépést a politikai életben jóvá lehet tenni, de a választójog kiterjesztése nem olyan folyamat, amelyet aztán később vissza lehet irányítani.

Alig van megrázóbb olvasmány ma, amikor a választójog kérdése oly forrón aktuális, mint Tiszának a képviselőház választójogi bizottságában 1918. évi február hó 15-én mondott beszéde. A bizottságnak féléven át 31 ülésben való tárgyalása történeti távlatban ma oly tragikus erővel hat lelkünkre, mint az ezeréves Nagymagyarország végső haldokló vonaglása. Tisza az engedményekben elmegy a végső határig, amíg hazafias lelkiismerete megengedi. «Ki győz, ki nem győz: – mondja *vox tragicaja* – ez olyan mellékes. Most nem arról van szó, hogy valamelyikünk legyőzi a másikat s azután a tertius gaudet álláspontja következzen. Most arról van szó, ha valaha, kezét fogjunk nem a mohácsi vész után, hanem a mohácsi vész előtt a magyar nemzet megmentésére».

Kezét is fogtak, de már későn: a második mohácsi vész bekövetkezett. Az elsőben délről támadt a pogány ellenség; most meg kelet felől jöttek a nemzetgyilkos eszmék, amelyek leteperték a nemzetet. Azóta megint Nyugat felől érkeztek ide jelszavak, amelyeknek idegen ópiuma kábítja el ma a tömegeket. Trianoni megcsonkítottságunkban magától kikapcsolódván a nemzetiségi kérdés, majdnem két évtized óta általános szavazatjogi rendszerünk van; most a titkosság egyetemes kiterjesztése a problémánk. Az alapelvekre nézve a pártok közt a kézfogás megtörtént. De még mindig hajbakaphatnak egymással a konkrét részletkérdéseken s azoknak a «nemzeti kautéláknak» mértékén, amelyeket valamennyi polgári párt hazafias aggodalma a falu népe körében üzött demagógia, másrészt Spanyol- és Franciaország elvörösödött demokráciája láttára megkíván, de amelyre sokféleképp érthető titokzatos homály borul. Ha a parlament demokratikus alapgondolatához ragaszkodunk, hogy a nép maga döntsön képviselői útján sorsa fölött, a választás csakis titkos lehet, mint már szerte a világon. De azért ne riasszuk el magunktól az új választójog megalkotása közben Tisza géniuszát, aki ma is aggodalommal int bennünket: Vigyázzatok, a nemzet szellemi elitje kezéből végleg ki ne essék az ország sorsát irányító hatalom! Vigyázzatok: «a parlamentarizmus egyenesen lehetetlenné válik, ha a képviselőház küzdőterén nem a készültség, tehetség és erkölcsi érték tekintetében legerősebbek kerülnek előtérbe». Tisza szelleműjja most

is óv bennünket, hogy a kvantitás meg ne ölje a kvalitást, a Rousseau-féle merőben kvantitativ demokrácia ne legyen politikai spanyol-járvány forrása ; a nagy demokrácia vége ne legyen kakisztokrácia, a legrosszabbak uralma s a legjobbak szolgasága ; az általános és titkos választói jog ne végződjék az egyetemes és nyílt nyomorúságban.

Égalom az, mintha Tisza ellensége lett volna a *népnek és a névjogoknak*: a józan magyar földműves népet és ipari munkásságot jól ismerte és szerette, azonban csak művelődésük, a jelszavakkal szemben való kritikai ellenállóképességük, politikai érettségük mértékének arányában fokozatosan akarta őket beengedni a politikai életbe. Ma valamennyi pártunk szereti politikájának «népi» jellegét hangsúlyozni, a nép gazdasági, egészségügyi és művelődési színvonalának és javának társadalmpolitikai ápolását legelsőrendű politikai feladatának minősíteni. A mai nemzedéknek ezzel a programjával teljesen összhangban van Tiszának elméleti felfogása, még inkább magánéletében érvényesített gyakorlata. Nála a demokrácia nem politikai ajakgimnasztika tárgya, jólhangzó népszerű követelmény, hanem lelkében mélyen megélt valóság volt. A föld egyszerű népe iránt őszinte megbecsülést, szeretetet és ragaszkodást érzett. Azok, akik közvetlen környezetében éltek, tudják, milyen igaz barátja volt a falu népének. A birtoka környékén lakó nép fiainak valóban apja volt: ha bajba jutottak, jószívvvel segítette őket, tanácsot adott nekik ; ha betegek voltak, maga gyógyította és vigasztalta őket. Nem volt «feketelelkű feudális gróf» s nem volt «a mai világból kiavult gőgös junker.» A háború alatt írt rengeteg levele tárja fel a legszemléletesebben népbárát lelkét: hogyan törődött a hadbavonultak családjával, a sebesültekkel, a rokkantakkal, hadiözvegyekkel és árvákkal. Ezek fájdalma az ő fájdalma is, panaszuk az ő nagy gondja is. Apró-cseprő bajaikra kiterjed figyelme ugyanakkor, amikor Tisza a világháború drámájának egyik fő szereplője. A kismemberek ügyeinek szívéen viselése erkölcsi nagyságának fényes tanúsága. Katonáinak temetésén mondott búcsúbeszédei és imái a nép szeretetének megrázó dokumentumai.

Igaz szeretet élt benne a földműves kérges keze iránt, amely a nemzetnek a kenyeret adja. Szinte romantikus testvéri szeretet lakozott lelkében az Alföld rögtúró magyarja iránt, aki szemében a földkerekség népeinek virága volt. Ez az érzés fajszeretetéből fakadt: a magyar faji sajátosságok szívós fenntartóját a faluban látta. «Nagyot vétkezünk akkor,—hangoztatta többször —amikor nem foglalkozunk eleget a magyar falu egyszerű népével».

És ezt a népet földhöz is akarta juttatni. Nagyon örvendetes

ténynek minősítette, hogy az újabb évtizedekben a nagybirtok szántóföldterülete tetemesen csökken. Ki tudja jobban megformulálni ma is, amikor a népi *földbirtokreform* jelszavától visszhangzik az ország, ennek a reformpolitikának alapelvét, mint a feudális főúrnak kikiáltott Tisza István, amikor ezt mondja: «Nekünk a termelés fokozásának érdekét is fel kell áldoznunk annak a nagyobb nemzeti érdeknek, hogy lehetőleg fokozzuk a falusi, saját gazdaságában élő, anyagilag, erkölcsileg független, erőteljes magyar családoknak számát. Ez az igazi alapelv, ez kell, hogy vezesse a mi birtokpolitikánkat, ez a demokratikus alapelve a birtokpolitikának.» (1916. június 16-án mondott beszéde.) De már előre óv az elhamarkodott földosztástól is, amikor a földhöz juttatott befektetés hiányában nem tud mit kezdeni a kapott földdel: «hiszen nem az a kérdés, hány ember óhajt földet, hanem az a kérdés, hány ember van, aki rendelkezik azokkal az előfeltételekkel, amelyek folytán ő annak a földnek csakugyan ura és gazdája lehet, azt saját magának, családjának és a köznek javára használhatja».

De nemcsak a falu népe, hanem az *ipari munkásréteg* nemzeti jelentőségének is teljes tudatában volt s őszinte szívvel ennek javán munkálkodott s távolról sem gátolta, hogy az ipari munkásság – jó részének szociáldemokrata politikai állásfoglalása ellenére – a megfelelő politikai jogokban részesüljön. Már az 1891. évi munkásbetegségélyezési javaslatnál meleg szavakkal sürgette az ipari munkásság helyzetének javítását. Itt is réalpolitikus volt: szemében az igazi demokrácia és szocializmus nem népbolondítás, hanem a munkásosztály gazdasági és egészségügyi helyzetének valóságos emelése. «A szocializmus gyűjtőneve alá esik – hangsúlyozta – minden olyan törekvés, amely a munkásosztály sorsának javítását állami és társadalmi eszközökkel, az államhatalom s a többi társadalmi osztályok rokonszenves támogatása mellett kívánja elérni. Ilyen értelemben szocialistáknak kell lenni mindnyájunknak». Az alsóbb társadalmi rétegekkel szemben, amelyek sötét és veszedelmes ellenségének rágalmazták el, nem volt önhitt, nem érezte magát valami Übermenschnek, hanem – bár megvolt a maga öntudata és önérzete – csak gyarló embernek gondolta magát, akinek legfőbb hivatása a mások szolgálata.

A köznek, a másoknak erre az örökös szolgálatára való hajlama a lelkét mélyen átható humanitás érzéséből, az emberi személy mint ilyen méltóságának tiszteletéből fakadt. Ennek az érzésnek lelki talajába nyúlik Tisza *liberalizmusának* gyökere is. Mint a XIX. század fia elvileg, őszinte meggyőződésből liberális volt. Liberáliz-

musa az egyén önrendelkezési jogát, erőinek szabad kifejtését, a jog-egyenlőségből folyó szabad versenyt, mint a haladás termékeny indítékát követelte. De volt nála ennek a liberalizmusnak is egy korlátja, amelyről ma, a liberális korszellem heves kritikája korában, sem szabad megfeledkeznünk: a nacionalizmus, a nemzeti közösségnek minden fölött álló közérdeke. Ha az egyéni szabadság ebbe ütközött, Tisza minden liberális felfogása ellenére a nemzet érdekét választotta. Ha valaki, Tisza nem volt híve az egyéni szabadosságnak, különérdeknek és önzésnek, a gyenge elnyomásának az erősebb ragadozótól, a szabadság nevében véghezvitt tekintélyrombolásnak. Tisza István egyenes folytatója volt politikai eszménye, Deák Ferenc, liberalizmusának, amely az egyéni és a közszabadságnak, a törvényes jogoknak, az emberi személy méltóságának köteles tiszteletét jelentette számára.

De nem hunyt szemet a magyar liberalizmus nagy hibái és kóros túlzásai előtt sem. A világháború közepett, 1916-ban, a liberalizmus túlhajtása fölött olyan kritikát gyakorolt a képviselőházban, amely a liberalizmus mai jogos ellenfeleit is kielégítheti. «Nem akarom tagadásba venni azt, –jelentette ki felemelt hangon – hogy a gazdasági szabadság elve mindjárt a nemzet alkotmányos önrendelkezési jogának visszavétele után az egész vonalon túlrohamosan, kellő átmenet nélkül léptettetett életbe ; hogy a gazdasági szabadság elvét annak teljes merevségében alkalmazzák, oly vonatkozásokban is, hol azok a gazdasági egyéniségek, akikre annak súlya ránehezedett, nem bírtak még kellő fejlettséggel a szabadság követelményeinek teljesítésére, és alkalmaztattak a nélkül, hogy megtörténtek volna azok az egyéb intézkedések, amelyek szükségesek arra, hogy a kisebb gazdasági egyszisztenciák a gazdasági szabadság légkörében megállhassák helyüket. Én mindig a legnagyobb hévvel tiltakoztam az ellen, hogy a liberalizmus szent elve azonosíttassék azokkal a gazdasági irányzatokkal, melyek a gyengék iránti közönyösséget írták zászlójukra». Ha Tiszának ezeket a kritikái szavait gondolóra vesszük, a világháborút követő mai korszak államának sok oly korlátozó intézkedését látjuk igazolva bennük, amelyek célja nem a szabadságnak l'art pour l'art való megszorítása, hanem a gyengéknek a szélső és merev liberalizmus másokat elnyomó szabadosságával és önzésével szemben való védelme. A boldogságra való jog nem lehet a mások boldogtalanságára való igény.

Mely emberiességi érzése, amelyből a szabadság helyes mértéket megállapítani törekvő liberalizmusa fakadt, sugallta neki a *nemzeti-sége* szemben tanúsított megértő politikáját is. Mintha csak érezte

volna, hogy a történet kereke úgy fordulhat, hogy nagy magyar néptömbök juthatnak idegen államok igájába. Őszintéi meggyőződéssel, nyíltan, a népszerűtlenséggel nem törődve, hirdette, hogy a hazai nemzetiségeknek joguk van nyelvük használatára és kultúrájuk fejlesztésére; ebben segíteni is akarta őket. A tisztviselőket buzdította, hogy tanulják meg a nemzetiségek nyelvét, hogy anyanyelvükön meg tudják érteni őket. «Idegenajkú polgártársainknak – hangsúlyozta – nemzetiségét, nyelvét, saját etnográfiai egyéniségét respektálták apáink a múltban, ezt respektálni kötelességünk a jövőben is». «Akár tetszik nekünk, akár nem, az e hazában élő nemzetiségeknek jogukban áll saját kultúrájukat fejleszteni. Ebben nem szabad ellenséges lépést látnunk» – írja a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Azt szerette volna látni, hogy a magyar társadalom a maga gazdasági és kulturális vonzó erejével kösse magához a nemzetiségeket; «jogtiszteletet és igazi rokonszenvtől áthatott testvéri érzést» követelt a képviselőházban számukra. A felületes, külsőszerű magyarodást, üres sovinizmust megvetette. Milyen erősségünk ma Tiszának a nemzetiségek irányában tanúsított magatartása annak a vádnak megcáfolására, hogy a vezető magyar államférfiak született ellenségei, véres elnyomói voltak a nemzetiségeknek!

A kis-entente-ba tömörült szomszédaink immár majdnem két évtizede farkasszemet néznek a magyarsággal. A Dunavölgy békés újrendezése, bármennyire egymásra szorulnak az itt lakó népek, egyre késik. Közben a csehek katonai és légiforgalmi egyezményeikkel már megnyitották a Kárpátok kapuit az oroszoknak a dunamenti népek ügyeibe való politikai és katonai beavatkozásra. A pánszlávizmus réme megújult formában újra fenyegeti a dunai népeket, köztük Romániát. A probléma ma aktuálisan ugyanaz, mint ahogy Tisza István fölvetette a világháború közepett Vajda Sándorhoz intézett nyílt levelében: «Döntő perceket élünk. A román népnek most kell megmutatnia, a németességgel és a magyarsággal akarja-e a megértést és a közreműködést, vagy a pánszláv kolosszus karjaiba veti-e magát?» Egy nagy világtörténeti konjunktúra a románok ölébe dobta Erdélyt, sőt Besszarábiát is. Nagyon kétséges, hogy a legközelebbi nagy történeti összecsapás Romániát is s vele együtt a többi egymást meg nem értő dunavölgyi népeket nem kergeti-e az orosz kancsuka alá,

A történelem a német-magyar viszony szempontjából is megújrázza magát. A magyarság a világháború alatt épp úgy, mint ma, tisztelettel néz a hatalmas német birodalomra: ezeréves gazdasági, kulturális és politikai kapcsolataink kívánatosá teszik számunkra a

vele való jóviszony fenntartását ; a pánszláv veszedelemmel szemben pedig tőle kell várunk elsősorban segítséget. Erre a viszonyra azonban minden loyaltásunk ellenére a múltban is, most is többször árny borul. Az 1915-ik év végén politikai egyezménytervezet készül Németország és a monarchia között. Tisza a németek javaslatával sehogy sincs megelégedve. «Az első két pontban– írja 1915. december 80-án egyik barátjának – még fügefalevél gyanánt odabiggyesztik a függetlenség megóvásának, persze magával e pontok egyéb tartalmával is merőben összeegyeztethetetlen frázisát, a többi pontok leplezetlen vazallus viszonyt konstruálnak a monarchia számára. Egy bizonyos felháborodással kell minden ilyen „Zumutungot" (magyarul szót nem találok rá) visszautasítani mindenkinek, akiben egy szemernyi magyar nemzeti önérzet él.» «Senki se lehet – írja máskor, de mintha csak ma írná (természetes, hogy ily sokszor idézem, mert a saját szavait hallva, gondolatainak jobb lelki akusztikája van) – melegebb tisztelője és hűségesebb barátja Németországnak, mint én. Az is akarok maradni. Céлом egy lehető belsőséges baráti viszony, de csak addig, míg ez a viszony a baráté s nem a vazallusé».

A különbeke gondolatát már csak a németek iránt való hűség-ből is mindig elutasította. Annál jobban fáj neki a német sajtónak és politikai irodalomnak állandóan magyartámadó magatartása, «az a nevetséges helyzet, – írja– hogy mi magyarok, akik Németország ügyének a monarchiában a legerősebb támaszai vagyunk és a köztünk élő két millió némettel harmóniában és szeretetben ugyanazon célok felé törekszünk, a német közvélemény egy tekintélyes részétől mint németfalók, zsarnokok, feudálisak és a jó Isten tudja micsodák, korholtassunk és megvetessünk.» Felhívja őt, hogy a bukaresti német követség lapja az erdélyi «magyar zsarnokságot» hány tor gátja: «*es ist direkt ein Griff*»–panaszkodik Bertholdhoz intézett levelében.

Megdöbbenti, hogy a német diplomácia a románoknak Erdélyre való igényét támogatja. Szakasztott ugyanúgy elítéli Tschirschky német nagykövet románbarát magatartását, mint ahogy ma fájdalommal olvassuk Eosenberg Alfrédnek a trianoni magyar-román határokat helyeslő s bennünket türelmetlenséggel vádoló vezércikkét. «Németország épp úgy ránk van utalva – állapítja meg Berchtold előtt – mint mi Németországra. A fenyegetődés köztünk nevetséges. Senki sem értékelheti nálam többre a szövetséget Németországgal. Ezt nekünk szövetségű magatartással és lehető legnagyobb erő-kifejtéssel kell erősítenünk és lehető értékessé Németország számára alakítanunk ; a német prepotencia ily kísérleteivel szemben barátságosan nyugodt, de határozott magatartással kell szembe szállnunk».

Tiszának ez a loyális, de határozottan visszautasító hangja a mai magyar politikai nemzedék hangja is oly törekvésekkel szemben, amelyek Magyarországot a német *Südostraumba*, akarják olvasztani s amelyek a német hivatalos térképészeti intézet kiadványaként megjelent s a nagynémet propagandától az egész világban szétszórt térképeken az egész Dunántúlt német színre festve, csak egy kis magyar szigetet jelentő foltot hagynak meg Somogy táján a magyarság számára.

Tisza István, amint a külpolitikában, a belpolitikában is óvatos, az erők valóságos hálózatát respektáló *realpolitika*s volt. Üldözte a nagyhangú romantikus politika délibábjait, az üres látszatpolitikát, a doktriner sovinizmust; mint a politika nagy praktikusa, mindig a nemzeti élet közvetlen gyakorlati érdekeire és idevágó feladataira összpontosította erejét. Akárcsak Széchenyi, éppen azért, mert a lelke mélyéből szerette faját, féltette is hibái miatt s ezeket kíméletlenül ostorozta. «A magyar nemzetnek – mondotta – erősnek kell lennie saját gyengéivel szemben mindenekelőtt s uralkodnia kell saját szenvedélyein». S mintha csak a mai magyar politikai élet legfőbb hibája ellen fonna ostort, amikor szemünkre veti, hogy «a magyar nemzet átka a tetszetős jelszavakkal szemben való gyáva-ság». Félti a nép fiát a magyar értelmiség riasztó és félrevezethető politikai sugallataitól: «A politizáló intelligencia egyebet sem tesz, mint a népet rontja». A mai magyar fiatalsághoz is van komoly idő-szerű szava, amikor attól óvja, hogy «a felnövő generáció hivatottságot érezzen magában kellő előkészület, kellő tanulmány, kellő élet-bölcsesség nélkül szólni bele az ország ügyeinek intézésébe».

Örök politikai lélek-típusokat rajzol meg akkor, amikor a rajongó, a kalandor és a higgadt észpolitikus természetét jellemzi, olyan politikai fajtákat, amelyekre a ma vajúdo magyar közélet neuraszténiája közepett is rögtön ráismerünk. «A rajongót – mondja – szenvedéllé vált meggyőződés, a kalandort az életfenntartás ösztöne hajtja előre: egész énjét, akarata, indulata egész erejét viszi a politikai küzdelembe mindkettő. A mérsékelt pártok nagy tömegét ellenben a szenvedélytől ment higgadt meggyőződés vezeti. E meggyőződésnek nagyobb fokú köteletségérzettel kell párosulnia, hogy elég erélyt, elég ellenállóképességet nyerjen amazok támadásaival szemben. A szabadság nyugodt és boldog élvezetét ki kell a nemzeteknek érdemelniök, nemcsak életüknek azon válságos napjaiban, midőn a lelkesedés, a vagyont és életet áldozni tudó haza- és szabadságszeretet egész nemzeteket tud hőstettekbe ragadni, de a közélet hétköznapi küzdelmeiben is ... Amely nemzet többsége a kötelesegteljesítés e módját nem gyakorolja, a küzdelem e fajtától visszavonul,

hazája sorsát a szenvedély és önérdék által vezetett túlzó pártok kétes kísérleteinek önmaga szolgáltatja ki).

Tisza a nemzetet a fanatikus és a kalandorpolitikusok lázító jelszavainak és csak a kedélyt megragadó frázisainak varázsköréből akarja kiszabadítani s a feltételeknek józan és rideg megítélésére nevelni. Minden időkre, 3de a mára különösen érvényesek az idegen politikai elméletek észszerűtlen szuggesztíója és a népszerűség-féltés ellen intézett szavai: «Amit annyi munka, annyi dicsőség, annyi vér és szenvedés alkotott, azt a *könnyelmű ideológia*, vagy a népszerűséget féltő *gyávaság* egy önfeledt pillanatában nem szabad romba döntenünk».

*

Fogadjuk meg a tanításaiban ma is elevenen élő Tisza István tanácsait, mert ő próféta-lélek is volt: sok jóslata beteljesedett. Már 1889-ben a véderő-vita során megjósolta a világháborút, amelyről nyíltan hirdette, hogy a magyar nemzet élet-halál harca lesz. S ez a kasszandrai sötét alaphangulat végighúzódik egész politikai pályáján. Világosan látta a germán és szláv tömegek közé beékelt magyarság sorsát. Nem sokkal a nagy háború kitörése után ezt írja egyik barátjának: «Keserves húsz esztendőn keresztül gyötört a gondolat, hogy ez a monarchia s benne a magyar nemzet pusztulásra van kárhozthatva, mert az Úristen el akarja veszteni azt, akinek elveszi az eszét». Sokszor hangoztatta, megrázó tragikus erővel, hogy «Lengyelország sorsára jutunk s ennek a sorsfordulatnak kiindulópontja a Balkán lesz». Tíz évvel a világháború kitörése előtt ilyen rémes víziója van: «Én nyílt szemekkel látom az örvényt, amely lábaink előtt tátong». És mielőtt a katasztrófa bekövetkezett s az örvény szélén állottunk, olyan békét követelt, amely egyik hadviselő felet sem teszi tönkre és csonkít meg életfeltételeiben, mert «nem fog élni más gondolat az életre való, megalázott és letiport nemzetekben, mint a revanche gondolata». Mintha már a trianoni Magyarország térképe, ez a véres Veronika-kendő, lebegett volna lelki szemei előtt.

Íme, ezek azok a tanítások, amelyek ma Tisza géniuszának ajkairól intő hangsúllyal nekünk szólnak. «Kérve-kérem a nemzetet – így szólt 1912. júniusában, amikor a katonai javaslatokat megszavaztatta – *most* higgyen nekem s nem akkor, amikor már a magyar nemzeti állam romjain késő lesz».

Egyszer már későn volt. Vigyázzunk, hogy tanításainak megfogadásával még egyszer el ne késünk! Ha életében nem értettük meg, legalább haló porában értsük!